

Ключевые слова: самообразование, непрерывное образование.

A.V.Dobryden'

THE PROBLEM OF INDEPENDENT SEARCH IN PEDAGOGICAL HERITAGE OF V.SUHOMLYNSKY AND A.MAKARENKO

The historical viewpoints of the famous pedagogues on the self-education process are described in the article. The article covers the essence and importance of self-education. Much attention is paid to the problem of self-education at the contemporary stage.

Key words: self-education, lifelong education.

Одержано 11. 03. 2009 р.

Рекомендовано до друку 12. 05. 2009 р.

М.М. ДЯЧЕНКО-БОГУН

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОГЛЯДИ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ОСНОВА ПРИРОДООХОРОННОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

*Ключові слова: природоохоронне виховання, ноосфера, біосфера,
природоохоронна свідомість, природоохоронна культура,
природоохоронна освіта.*

Метою статті є розгляд педагогічних аспектів необхідності формування зі старшокласників сучасної особистості, зі стійким позитивним ставленням до природи, навичками активної природоохоронної діяльності, розумінням взаємозв'язків і взаємозалежності. Актуальність теми дослідження зумовлюється тим фактором, що в системі природоохоронної освіти недостатньо вивчений вплив сучасних концептуальних теорій природоохоронної діяльності людства, а саме проблем становлення ноосфери.

Об'єктом дослідження є процес природоохоронного виховання як педагогічний процес, спрямований на придбання особистістю учня старших класів активної життєвої позиції стосовно свого образу і місця в природі, а також створення педагогічних умов гармонійного розвитку особистості в активній взаємодії з природою на основі принципів розвитку ноосфери і перетворення учнів старших класів із пасивних спостерігачів і мислителів в проактивних дослідників і захисників природних процесів, творців свого майбутнього.

Предметом дослідження є вивчення концептуальних принципів формування в старшій школі єдиних соціально-педагогічних умов, в яких буде активно розвиватися природоохоронна самосвідомість старшокласників на засадах екологічного імперативу: людина, перш за все, частинка природи, розумний біологічний вид, який або загине разом з іншими біологічними видами, або спільними зусиллями відшукає

шляхи подальшої спільної еволюції і розвитку ноосфери. Природоохоронне виховання, яке базується на традиційному, орієнтованому на отримання природоохоронних знань підході, не може забезпечити вирішення актуальних екологічних проблем, тому що учень, який засвоїв необхідні знання, не обов'язково проявляє себе як активний суб'єкт природоохоронної культури. Важливо, щоб старшокласники могли реалізувати себе в активній перетворюючій діяльності, а це можливо лише за умов гармонійної природоохоронної взаємодії з довкіллям.

Основною проблемою дослідження даної статті є вивчення теоретичних і практичних основ взаємозв'язків формування природоохоронної культури, свідомості і виховання учнів старших класів на основі концептуальних поглядів про ноосферу В.І.Вернадського.

Світ та охорона природи. Ці слова стали своєрідним символом сучасності, настійними закликами, зверненими до всього людства і до кожного з нас. На початку ХХІ століття над людством нависли три смертельні небезпеки: екологічна, ядерна та загроза моральної деградації людей. Можливість екологічної катастрофи уявляється зараз найбільш близькою та важко усуненою. Життя на Землі може зникнути, перш за все, від дефіциту природоохоронної культури, від жорстокості та злоби, байдужості та варварського ставлення до природи та свого ближнього.

Концептуальні ідеї Вернадського про ноосферу знайшли своє відображення в його визначній монографії «Наукова думка як планетне явище» та у статті «Декілька слів про ноосферу». В останній він пише: «Людство, взяте в цілому, стає могутньою геологічною силою. І перед ним, перед його думкою та працею, постає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно думаючого людства як єдиного цілого. Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємось, і є «ноосфера» [1, с.12].

Концепція біосфери-ноосфери є підсумком усієї наукової творчості вченого, квінтесенцію його світогляду. Вона служить науковим фундаментом у розробці ряду сучасних глобальних проблем, і насамперед проблем навколишнього середовища й розумного використання природних багатств біосфери [3, с.10].

Вчення про біосферу, створене В.І. Вернадським в 1926 році, розглядає «живі організми» в цілості і єдності, як живу речовину, тобто сукупність всіх живих організмів у цей момент існуючих, чисельно виражений в елементарному хімічному складі, у вазі енергії. В.І. Вернадський дав визначення терміну: «біосфера» – це організована, певна оболонка земної кори, сполучена життям. Межі біосфери зумовлені, насамперед, полем існування життя [2, с.10-14].

Одним з найцікавіших питань із точки зору природоохоронного виховання в творчій спадщині В.І. Вернадського є питання еволюції біосфери. Поява людини й вплив її діяльності на навколишнє середовище являє собою не випадковість, не “накладений” на природний перебіг подій процес, а певний закономірний етап еволюції біосфери. Цей етап повинен привести до того, що під впливом наукової думки й колективної праці об'єднаного людства, спрямованих на задоволення всіх його матеріальних і духовних потреб, біосфера Землі повинна перейти в новий стан, який вчений запропонував назвати “ноосферою” (від грецького слова “ноос” – розум) – сферою людського розуму.

В.І. Вернадський почав застосовувати термін “ноосфера” строго в науково-прикладному контексті. Ноосфера – це не відокремлене царство розуму, а історично неминуха стадія розвитку біосфери. Ще в 1926 році в статті “Думки про сучасне

значення історії знань” він писав: “Створена в плинні всього геологічного часу, встановлена у своїх рівновагах, біосфера починає усе сильніше й глибше мінятися під впливом наукової думки людства”. [5, с.63]. От цю біосферу Землі, змінену науковою думкою й перетворену для задоволення всіх потреб чисельно зростаючого людства він і назвав згодом “ноосферою”.

Геніальність В.І. Вернадського як засновника вчення про біосферу – природничої основи концепції ноосфери – у тім і полягає, що він уперше зрозумів і всією сукупністю наукових знань глибоко обґрунтував єдність людини й біосфери. Це найбільше відкриття В.І. Вернадського за своїми соціальними наслідками належить до вершин світового природознавства, до вічних завоювань сучасної й майбутньої людської цивілізації [4, с.10].

Успішне вирішення висунутих у сучасну епоху на передній план природоохоронних глобальних проблем неможливе без ретельного вивчення творчої спадщини В.І. Вернадського, його вчення про біосферу й ноосферу. Потрібно розуміти, що головне в концепції Вернадського – це, перш за все, ідея відповідального і творчого впливу людини на навколишнє середовище. Тому природоохоронне виховання – це найважливіший компонент природоохоронної культури, що об’єднує всі види і результати матеріальної і духовної діяльності людства, спрямованих на екологізацію матеріального і духовного життя суспільства [6, с.18].

Першорядну роль у формуванні високої природоохоронної культури як основного чинника розвитку ноосфери відіграє природоохоронна освіта й виховання.

Метою природоохоронного виховання й освіти є цілеспрямоване формування у старшокласників на всіх етапах їх життя глибоких і міцних природоохоронних знань, цілісних уявлень про біосферу, розуміння органічного взаємозв’язку і єдності людства і навколишнього середовища, ролі природи в житті суспільства і людини, необхідності і значущості її охорони і раціонального використання ресурсів, виховання особистої відповідальності за стан навколишнього середовища. Кінцева ціль такої освіти полягає в тому, щоб надати учням старших класів можливість зрозуміти складний характер навколишнього середовища і необхідність для всіх країн розвиватися таким чином, щоб це узгоджувалося з навколишнім середовищем. Подібна освіта повинна також сприяти усвідомленню старшокласниками економічної, політичної і екологічної взаємозалежності сучасного світу, з тим щоб підвищити почуття відповідальності всіх людей, що стане передумовою для розв’язання серйозних проблем навколишнього середовища на глобальному рівні.

Особливого значення набувають активні методи і форми природоохоронної роботи. З метою повного розкриття природоохоронного потенціалу старшокласників і створення системи екологічного виховання першочергового значення має проведення природоохоронних акцій під гаслом “Збережемо нашу планету”, природоохоронних інспекцій, загонів екологічної безпеки, оформлення яскравих книжкових і фотовиставок, інформаційних стендів, природоохоронних куточків. Діяльність старшокласників характеризується використанням різноманітних дієвих форм масового розповсюдження природоохоронних знань, виховання екологічної культури. Серед цих заходів – Дні охорони природи, Дні Землі, екологічні марафони, уроки природокористування, літературно-музичні вечори.

Названі вище методи і форми природоохоронного виховання – лише невелика частка прийомів з великого арсеналу педагогів-новаторів, яким небайдужі проблеми

розвитку ноосфери і захисту природи. Основною метою цих заходів є формування природоохоронного виховання.

Аналізуючи сьогоднішній стан природоохоронного виховання старшокласників, дивуємося актуальності практично всіх думок академіка В.І. Вернадського. Підтримкою всім педагогам, яким не байдуже майбутнє нашої планети, можуть стати мудрі слова геніального вченого, філософа і мислителя: «Понад усе необхідна зараз сила духу, спокійна сміливість думки і небоязкість розуму». І в потоці сьогодення, кризових явищ і проблем озирнімося назад, адже майбутнє нерідко пізнається через минуле. І тут неоціненне значення мають ідеї В. Вернадського, що можуть допомогти людству вийти з тієї глибокої кризи, в якій воно опинилося, надихнути педагогів-новаторів на активні дії по захисту нашої Природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Наука, 1989. – С. 10-15.
2. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. – М.: Наука, 1991. – 272 с.
3. Войткевич Г.В., Вронский В.А., Основы учения о биосфере: Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – С. 8-16.
4. Гирусов Э.В. От экологического знания к экологическому сознанию// Взаимодействие общества и природы. – М., 1986. – С. 8-12.
5. Историческо-биографический альманах серии «Жизнь замечательных людей» том 15 Издательство Москва «Молодая гвардия», 1988. – С. 12-20.
6. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. – М., 1990. – С. 40-63.

М. Н. Дяченко-Богун

Полтавский государственный педагогический университет имени В.Г. Короленко,
г. Полтава

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВЗГЛЯДЫ В.И. ВЕРНАДСКОГО КАК ОСНОВА ПРИРОДООХРАНИТЕЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Статья посвящена рассмотрению концепции единства человека и биосферы, центральной в учении В.И. Вернадского о ноосфере, а также педагогическим аспектам использования творческого наследия гениального украинского ученого и мыслителя в целях природоохранный воспитания старшекласников.

Ключевые слова: природоохранное воспитание, ноосфера, биосфера, природоохранное сознание, природоохранное культура, природоохранное образование.

М.М. Dyachenko-Bogun

V.VERNADSKY'S CONCEPTUAL IDEAS AS THE BASE OF NATIVE KEEPER EDUCATION PUPILS' UPPER FORMS

The article is given devoted consideration of conception of unity of man and biosphere which is central in studies V.I. Vernadskiy about noosphere, and also to the pedagogical aspects of the use of creative inheritance of the of genius Ukrainian scientist and thinker for nature protection education of students of higher forms.

Key words: nature protection education, noosphere, biosphere, nature protection consciousness, nature protection culture, nature protection education.

Одержано 24. 03. 2009 р.

Рекомендовано до друку 29. 05. 2009 р.